

SOSIAALITYÖ JA ARKINEN HYVINVOINTI. VASTAVUOROISUUDEN DIALEKTIikka¹

Maritta Törrönen: *VTT, professori, Sosiaalitieteiden laitos, Helsingin yliopisto*
maritta.l.torronen@helsinki.fi

Janus vol. 20 (2) 2012, 182–191

Pohdin puheenvuorossani sosiaalityön ja ihmisten keskinäisen vastavuoroisuuden merkityksiä yksilön hyvinvoinnille. Kohdistan katseeni hyvinvoinnin ja vastavuoroisuuden väliseen dialektiikkaan, jolla viitataan yksilöiden, yhteisön tai yhteiskunnan keskinäiseen ja vuorovaikutukselliseen neuvottelu-suhteeseen. Vastavuoroisuus-käsite ja siihen kiinteästi liittyvä sosiaalisen tuen-käsite tarjoavat sosiaalityölle uudistetun tavan tarkastella ihmisten kokonaisvaltaista hyvinvointia ja tulkita sen sisältöä, alaa ja merkitystä heidän omasta näkökulmastaan ymmärtäen samalla yhteiskunnallisia ja rakenteellisia muutoksia. Suomalaisten hyvinvoinnin muutokset ovat suhteessa suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja muun muassa globaaleihin suhdanteisiin.

Universaalisuus, eheys, yhdenmukaisuus, pysyvyys ja järjestys korvautuvat nykyään helposti suhteellisuudella, moniarvoisuudella, pirstaleisuudella, ambivalenssillä ja satunnaisuudella erityisesti julkisessa keskustelussa (ks. Bauman 1996). Moninaisuuden maailmaa kuvataan usein individualistiseksi ja egoistiseksi, eikä siihen aina nähdä sisältyvän yhteisöllisyyttä tai ihmisiä toisissaan kiinnipitäviä elementtejä. Individualismia korostava puhe peittää alleen ihmisille merkittävät

sosiaaliset ja yhteisölliset suhteet. Se tuottaa eräänlaisen näköharhan, joka ei saa tukea tutkimustiedosta. Sosiaaliset suhteet ovat edelleen merkityksellisiä tietoyhteiskunnan ihmisille ja läsnä ihmisten elämässä monin eri tavoin (esim. Keizer ym. 2008; Lindenberg ym. 2006; Lindenberg & Steg 2007; Fetchenhauer ym. 2010). Yhteisöllisyys ja sosiaaliset suhteet ovat vain moninaisempia, vaikeammin määriteltäviä ja vaikeammin tavoitettavia kuin aiemmin. Ne eivät vaadi välttämättä edes henkilökohtaisia suhteita, vaan voivat perustua myös muunkinlaiseen kollektivismiin, kuten esimerkiksi verkkoyhteisöihin. Verkkoyhteisöissäkin voi syntyä ja voidaan ylläpitää henkilökohtaisia suhteita. Uudenlaisten yhteisöjen synnystä huolimatta perheen, suvun ja muiden läheisten merkitystä ihmisten hyvinvoinnille ei voi tutkimustiedon mukaan edelleenkään väheksyä (ks. Jallinoja 2008; 2009; Haavio-Mannila ym. 2009; Törrönen 2011).

Hyvinvoinnin käsitteellä kuvaan ihmisen yhteiskuntasuhdetta sekä niitä taloudellisia, sosiaalisia ja kulttuurisia resursseja (Bourdieu 1979; ks. Putnam ym. 1994, 171; ks. myös Riihinen 1984), jotka kytkeytyvät erityisesti kotiin ja sen arkeen mutta myös muihin yhteisöihin. Resurssit rakentavat yksilön luottamusta yhteis-

kuntaa kohtaan. Hyvinvointi tekee näkyväksi ihmissuhteiden institutionaalisia ja traditioihin sidottuja yhteiskunnallisia alueita, kuten sukupuolen, sukupolven, työn sekä perheen ja niiden keskenään jännitteiset suhteet (ks. Giddens 1994, 169).

Ihmisten keskinäinen toiminta ei ole aina yksiselitteisen vastavuoroista tai ihan-teellista (ks. Yesilova 2009; Veenstra ym. 2010), minkä tähden on tärkeää tarkastella myös vastavuorottomuuden kipeitä, syrjäyttäviä, satuttavia ja ahdistavia kokemuksia (*non-reciprocity*) (ks. McCormic 2009; Lindenberg ym. 2010). Ymmärrän vastavuoroisuuden (*reciprocity*) yhteydessä ihmisen arkiseen ja kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin. Näin tulkittuna vastavuoroisuuden käsite voidaan nähdä myönteisenä ja voimaannuttavana käsitteenä, kun taas sen vastakohtana vastavuorottomuuden käsite ilmenee enemmän kielteisenä käsitteenä. Vastavuorottomuus äärimuodossaan sulkee ihmisen ihmis-yhteisön ulkopuolelle ja sisältää näin syrjäyttäviä elementtejä. Vastavuoroisuuden ja vastavuorottomuuden kokemusten tutkimus avaa ihmisten arkea heidän omasta näkökulmastaan ja antaa myös mahdollisuuksia rakentaa yhteiskuntaa ja sen palveluja vastaamaan heidän tarpeitaan (ks. Sennett 2003, 52).

Vastavuoroisuus käsitteenä kuvastaa historiallisesti ja ajallisesti muuntuvaa ihmisten keskinäistä sekä yksilöiden ja yhteiskunnan välistä toimintaa. Vastavuoroisuus tekee näkyväksi yhteiskunnassa vallitsevia ideologioita ja yhteiskunnan toiminnan taustalla olevia motiiveja. Englanniksi vastavuoroisuudesta käytetään käsitettä *reciprocity*. Sen lähellä olevina käsitteinä nähdään seuraavat: *sociability*, *social networks*, *social support*, *trust*, *commu-*

nity sekä *civic engagement* (Morrow 1999, 744). Vastavuoroisuus liittyy kiinteästi yksilöiden, yhteisöjen ja yhteiskunnan välisiin suhteisiin. Näin se on käsitteenä laajempi kuin ihmisten välinen vuoro-vaikutus. Liitän vastavuoroisuuteen kiinteästi sosiaalisen tuen -käsitteen, jonka ymmärrän vastavuoroisuuteen liittyvinä tekoina tai toimintana. Sosiaalinen tuki kiinnittyy läheisesti ihmisten arkeen ja hyvinvointiin. Vastavuoroisuus sisältää näin sekä sosiaalisessa suhteessa oloa että siihen liittyviä tekoja tai toimintaa. Vastavuoroisuus tulee lähelle myös auttamisen ja solidaarisuuden käsitteitä (ks. Lindenberg ym. 2010), joita en nyt tässä puheenvuorossa avaa sen enempää. Yhteiskunnallista ja inhimillistä vastavuorottomuutta ilmentävät muun muassa pitkittynyt työttömyys, toimeentulovaikeudet, perheettömyys, päihteiden väärinkäyttö ja mielenterveydelliset vaikeudet. Ne uhkaavat ihmisten hyvinvointia, kun taas sosiaalisen tuen, joka nivoutuu vastavuoroisuuteen, nähdään ylläpitävän mielenterveyttä. Selkeästi ei voida kuitenkaan tieteellisesti osoittaa, miten sosiaalinen tuki välittyy terveyteen. (Hyypää 1993, 141–142.)

SOSIAALITYÖ YHTEISKUNNALLISEN VASTAVUOROISUUDEN VÄLINEENÄ

Sosiaalityö liittyy vastavuoroisuuden kokemuksiin erityisesti ihmiselämän murrosvaiheissa, joita voidaan kuvata elämän nivelvaiheina, joissa tuen tai hoivan tarpeet ovat suurimmillaan. Ne tekevät näkyviksi yksityisen, kuten esimerkiksi järjestöjen ja yksityisten yritysten, ja julkisen sektorin rajapintoja ja niiden toimivuutta tilanteissa, joissa yksilöt ovat haavoittuvaisimmillaan. Sosiaalityön keskeisenä yhteiskunnallisena tavoitteena

on ihmisten kokonaisvaltainen hyvinvointi, mikä tarkoittaa työtä köyhyyden, eriarvoisuuden ja syrjäytymisen vähentämiseksi. Sosiaalityön haasteena on ehkäistä ihmisten hyvinvointivajeita ja syrjintää sekä tukea ja auttaa niitä, joilla on vaikea elämäntilanne (ks. Sennett 2003). Sosiaalityö kärjistyneimmillään kohtaa ihmisiä, joiden elämäntilannetta värittävät asunnottomuus, päihteet, köyhyys, rikollisuus, väkivalta ja erilaiset kaltoin kohdelluksi tulemisen tilanteet.

Sosiaalityö toimintana kiinnittää huomiota yhteiskunnassa kaikkien – myös heikoimmassa asemassa olevien – ihmisoikeuksien, tasa-arvon ja ihmisarvoisen elämän toteutumiseen. Yhteiskunnassa ei ole yhdentekevää, miten ihmisoikeuksiin suhtaudutaan ja miten niiden toteuttamiseksi toimitaan. Sosiaalityön interventiot puuttuvat ihmisen perustavaa laatua oleviin itsemääräämis- ja perheen yksityisyyden suojan oikeuksiin sekä toteuttavat toimia, jotka ovat myös yksilön kannalta tahdonvastaisia. Sosiaalityön vallankäytön mahdollisuudet ovat sekä inhimillisesti koskettavia että eettisesti vaikeaa yhteiskunnallista työtä. Se, miten yhteiskunnassa säädellään julkisen ja yksityisen rajaa ja miten siihen puututaan, kertoo paljon yhteiskunnan vastavuoroisuudesta.

Sosiaalityöllä onkin ihmisten näkökulmasta ikään kuin kahdet kasvot, jotka näyttävät erilaisina ihmisille eri tilanteissa. Sosiaalityöllä on tukijan rooli, mutta sillä on myös valtaa toimia, jos katsotaan yksilön itsensä tai jonkun muun hänen lähellään olevan kasvun tai kehityksen joutuvan vakavaan vaaraan. Ihmisten yksilölliset kokemukset sosiaalityön asiakkuudesta vaihtelevat heidän

tarpeittensa, elämäntilanteensa ja -kokemuksensa sekä vuorovaikutuksen laadun mukaan. Sosiaalityö ei toimi yhteiskunnasta irrallaan, ja siihen vaikuttaa yhteiskunnallisen toiminnan eetos, mikä on viime vuosikymmenien aikaan puettu yhä tiukemmin uusliberalistiseen tai uutta julkisjohtamista edustavaan kaapuun. Tehokkuuden ja säästöjen nimissä sosiaalityö joutuu yhteiskunnallisesti eettisiin ja toiminnallisiin vaikeuksiin, jos kuntien sosiaalimenojen budjetit eivät riitä lakisääteisiin tehtäviin tai asiakasmäärät ylittävät sosiaalityöntekijöiden voimat. Tällaiset tilanteet ovat omiaan aiheuttamaan vaihtuvuutta ja luomaan työntekijävajetta.

Arkielämän murrosvaiheet tekevät näkyväksi yksilön riippuvuuden tai riippumattomuuden muista ihmisistä ja yhteiskunnasta. Mielenkiintoista vastavuoroisuuden tarkastelussa ovat julkisen ja yksityisen alati muuttuvat rajapinnat ja niillä liikkuminen sekä se, miten niiden tulkinnat tulevat esiin erilaisissa elämäntilanteissa. Kysymys vastavuoroisuudesta on myös kysymys vastuusta, joka liittyy palveluihin, viranomaistoiminnan suhteeseen ihmisten omiin verkostoihin ja siihen, missä nähdään viranomaisten hyvinvoinnin tuottamisen rajat (ks. mm. Julkunen 2006). Sosiaalityön tutkimuksessa on hyvä kiinnittää huomiota sosiaalityöntekijöiden ammatillisen toiminnan ja yhteiskuntatieteellisten palvelujärjestelmäkuvausten lisäksi myös ihmisten, kansalaisten tai asiakkaiden näkökulmiin sekä heidän yhteiskuntasuhteisiinsa ja tuottaa tietoa siitä, miten ihmisiä voidaan parhaiten tukea heidän omilla ehdoillaan tilanteissa, joissa he tuntevat ulkopuolisen tai läheisen tuen olevan tarpeen. Yhteiskunnassa tavoitteena tulee olla sellaiset ihmisyyhteisöt ja

sellainen hyvinvointipalvelujärjestelmä, joiden lähtökohtana on ihmisten omien toiveiden kuuleminen ja joilla on myös keinoja toimia ja tukea ihmisiä vaikeissa elämäntilanteissa.

DIALEKTINEN VASTAVUOROISUUS

Hyvinvoinnin liitän tässä erityisesti sosiaalisiiin suhteisiin ja vastavuoroisuuteen. Vastavuoroisuuden kokemukset liittyvät kiinteästi hyvinvoinnin tutkimukseen ja sosiaalisesta pääomasta käytyyn keskusteluun. Vastavuoroisuuden dialektiikka viittaa yksilöiden, yhteisön tai yhteiskunnan keskinäiseen ja vuorovaikutukselliseen neuvottelusuhteeseen. Neuvottelusuhteet ovat luonteeltaan erilaisia. Ne voivat olla esimerkiksi sellaisia, joissa molemmat osapuolet antavat ja saavat tai ne voivat olla kuin taistelua, jossa toinen osapuoli voittaa tahi sellaisia, joissa ei anneta edes mahdollisuutta vastapuolen argumentaatioon. Vastavuoroisuuden kokemukset eivät ole luonteeltaan staattisia, vaan ne vaihtelevat ajallisesti elämäntilanteittain ja -vaiheittain ihmisen oman toiminnan, elämäkokemusten ja sattumusten mukaan, mutta niiden luonteeseen kuuluu myös pysyviä ja usein myös kumuloituvia piirteitä.

Dialektiikka viittaa myös siihen, että arkinisen hyvinvoinnin myönteisiä (ks. positiivinen hyvinvointi, Giddens 1994, 180–182) ja kielteisiä elementtejä tarkastellaan samanaikaisesti. Näen, ettei sosiaalityön tutkimuksen tavoitteiksi riitä vain epäkohtien tai ongelmien toteaminen, vaan näkökulma edellyttää perspektiivin laajennusta ja erityisesti ihmisten oman äänen kuulemista, sitä, miten he haluavat omaa elämäänsä suunnata. Tällainen tarkastelu lähestyy ihmisen elä-

mää myönteisestä ja voimaannuttavasta, elämän laadun näkökulmasta ja tuo esille uusien mahdollisuuksien olemassaolon (Giddens 1994, 14–15, 92–93, 172; ks. myös Törrönen 2003, 12–14).

Vastavuoroisuus jatkuu yhteisen ymmärryksen ja keskinäisten odotusten pohjalta niin pitkään kuin osapuolten välillä on vuorovaikutusta. Jos yhteyksiä ei ole, vastavuoroisuus häviää. Vastavuoroisuus edellyttää keskinäisiin odotuksiin vastaamista, yhteisesti koettuja merkityksiä ja useita vuorovaikutuksellisia prosesseja, kuten esimerkiksi toisen arvostamista, oikeutta tehdä jotakin, mutta myös halua kontrolloida toista, sovitteluja ja neuvotteluja. (Azarian 2010, 326–327.) Vastavuoroisuus ei aina tarkoita toisen osapuolen konkreettista ja heti tapahtuvaa vastaantuloa. Siihen sisältyy ajallinen ja luottamusta rakentava ulottuvuus, joka kasvaa myönteisten kokemusten avulla. Myönteinen vuorovaikutus voi kompensoida aiempia kielteisiä kokemuksia, rakentaa uskoa suhteen jatkuvuudelle ja luoda odotuksia tulevaisuuden suhteen. (Ks. Putnam 2000, 21.)

Vastavuorottomuus on puolestaan epäluottamusta, joka etäännyttää toisista. Sen myötä menetetään halu auttaa ja tukea toisia (Harisalo & Miettinen 2010, 13–15, 23). Epäluottamus on sitä, että ihmisiin suhtaudutaan varoen (Kouvo 2010, 171). Joko yksilöllinen tai yhteiskunnallinen vastavuorottomuus voi alentaa ihmisen psyykkistä terveyttä ja hän voi joutua syrjityksi ja yhteisön ulkopuolelle. Jos taas pienet ryhmät tai yhteisöt ovat liian suljettuja ja niissä vallitsee vahva keskinäinen solidaarisuus, voi niistä olla kielteisiä seurauksia ihmisille itselleen tai jopa koko yhteiskunnalle, esimerkiksi lahkolaisuutta, etnistä suvaitsemat-

tomuutta ja korruptiota. (Allardt 1976, 37–38, 42–46.) Yhteiskunnassa onkin tärkeää tukea sellaista kehitystä, joka sallii ihmisille laajan mahdollisuuden vastavuoroisuuteen kapean yksilöllisyyden sijaan (Putnam 2000, 22–23). Kapea yksilöllisyys ei anna ihmiselle mahdollisuuksia toteuttaa itseään laaja-alaisesti. Se voi aiheuttaa yhteenottoja eri ryhmittymien välille tai jäytää luottamusta koko yhteiskuntaan.

Yksilö on vastavuoroinen erityisesti sellaisten ihmisten kanssa, jotka hän kokee itselleen tärkeimmiksi tiettyssä tilanteessa. Nämä tärkeät ihmiset voivat ajallisesti käsittää hyvin erilaisia yksilöitä (Seikkula 1994, 16; ks. myös Ahokas 2010, 145–147) ja tärkeyden merkitys voi vaihdella yksilöittäin. Nämä tärkeiden ihmisten muodostamat yhteisöt voivat olla muodollisia yhteisöjä, esimerkiksi työyhteisöjä. Ne voivat olla myös muodollisten ryhmien yhteydessä toimivia epämuodollisia ryhmiä, joihin ihmiset liittyvät vapaaehtoisesti esimerkiksi ystävyden, samankaltaisuuden tai liittoutumisesta koituvan hyödyn takia. Ihmiset eivät vastavuoroisuuden pohjalta tavanomaisesti osallistu itselleen läheisen yhteisön toimintaan vain satunnaisesti vaan toistuvasti toisiinsa kiinnittyneinä. (Ks. Widmer ym. 2008, 4; ks. myös Ostrom & Walker 2003.) Liittoutumiset eri ihmisten kanssa voivat vaihdella kuitenkin eri elämäntilanteissa ja -vaiheissa (ks. esim. Törrönen 2003). Liittoutumiset ovat tärkeitä ihmisille, sillä ihmiset pitävät sosiaalisia suhteita onnellisuuden lähteenä ja vastaavasti niiden puutetta hyvinvointivajeena (ks. Saari 2009, 46). Vastavuoroisuuteen sisältyy eri ihmisten kanssa vaihtelevasti rakkautta, solidaarisuutta, ystävyyttä ja välittämistä. Läheisissä ihmisuhteissa vastavuoroisuus syntyy siltä

pohjalta, että ihmiset ilmaisevat toisilleen rakkautta, hellii tunteita ja huolenpitoa. Yhteisyyden tunteet auttavat ihmisiä asettumaan toisen asemaan, heillä on yhteinen kieli ja todellisuuskäsitys.

Eric Widmer ja kumppanit (2008, 3–4) ymmärtävät sosiaalisen tuen emotionaalisenä, tiedollisena, sosiaalisena ja instrumentaalisenä. Samaa jaottelua voidaan soveltaa vastavuoroisuuteen. Emotionaalinen vastavuoroisuus tukee henkilön itsetuntoa ja antaa hänelle sisäistä varmuutta toimia muiden ihmisten kanssa. Sosiaalinen vastavuoroisuus on viihdyttävää ja tuo mielihyvän tunteita. Tieto puolestaan auttaa ymmärtämään ja suhteuttamaan omaa elämäntilannetta muiden elämäntilanteisiin. Instrumentaalinen vastavuoroisuus sisältää taloudellista materiaalista apua ja palvelujen tarjoamista.

Vastavuoroisuus syntyy toimivan yksilön sekä rakenteiden välisissä suhteissa ja vahvistuu niiden vuorovaikutuksellisuuden kautta. Martin Heideggerin (2000; ks. myös Niskanen 2006, 105) ymmärrys ihmisen olemassaolosta kuvaa hyvin vastavuoroisuuden luonnetta. Hän katsoo, että jokaisen ihmisen olemassaolo on yhdistelmä asioita, jotka määräytyvät hänestä itsestään huolimatta, ja asioita, joihin hän voi itse vaikuttaa. Ihmisen olemassaolo on sidottu jo ajallisiin kokemuksiin olevasta ja siihen, miten hän tämän olemisensa ymmärtää (Heidegger 2000, 31, 41, 158–159, 289). Kokemukset ovat yhteydessä tunteisiin ja ilmentävät yksilön välitöntä tajunnallista suhdetta tiettyyn asiaan sekä auttavat häntä ajan kanssa sopeutumaan koettuihin asioihin (ks. Perttula 2006, 124).

VASTAVUOROISUUDEN YHTEISÖLLISET MUUTOKSET

Ymmärrän vastavuoroisuuden tutkimuksen erityisesti osana sosiaalisen pääoman tutkimustraditiota (Bourdieu 1979; Becker 1986; Coleman 1990; Putnam ym. 1994), jossa tarkastellaan ihmisten yhteisöllisyyden ja toisiinsa liittymisen muutoksia, vaikka vastavuoroisuuteen liittyy myös taloudellisia ja kulttuurisia pääomia. Sosiaalinen pääoma heijastaa ihmisten keskinäisiä, yhteiskunnallisia ja jopa globaaleja suhteita (Coleman 1990, 2). Robert D. Putnam ja kumppanit (1994, 167) ovat havainneet sosiaalisen pääoman, kuten luottamuksen, normien ja sosiaalisten verkostojen, parantavan yhteiskunnan toimintaa. Ne vahvistavat keskinäistä solidaarisuutta ja koko yhteiskunnan vaurautta (Putnam ym. 1994, 169; myös Putnam 2000, 19; ks. myös Laitinen & Pessi 2010).

James S. Coleman määrittelee sosiaalisen pääoman toimintana, johon liittyy tietty sosiaalinen rakenne, joka sallii tai mahdollistaa tietynlaista toimintaa siihen kuuluville ihmisille. Sosiaalinen pääoma mahdollistaa tietyt tavoitteet, joita ilman sosiaalista pääomaa ei voida saavuttaa. Se ei ilmennä yksilöiden ominaisuuksia, vaan se on sidoksissa ihmisten kahdenvälisiin ja keskinäisiin sosiaalisiin suhteisiin. (Coleman 1990, 301–302.) Putnam kumppaneineen (1994, 167) liittää sosiaalisen rakenteen ominaisuuksiin vielä luottamuksen, normit ja sosiaaliset verkostot, jotka voivat tehostaa yhteiskunnan toimivuutta ja helpottaa toimintojen koordinoitua. Putnamin näkemys sosiaalisesta pääomasta on yhteiskunnallisesti laajempi kuin Colemanin. Putnamilla sosiaalinen pääoma vahvistaa yhteisön sisäistä solidaarisuutta. Hän on havainnut

tutkimuksessaan, että ihmisten toimintaa ohjaavat normit ja sosiaaliset verkostot ovat lisänneet yhteiskunnan taloudellista kasvua eivät suinkaan vähentäneet sitä. Hänen tutkimuksensa ei tue väitettä siitä, että vahvat sosiaaliset verkostot heikentäisivät yhteiskuntaa. (Putnam ym. 1994, 169,176; Putnam 2000, 19.)

Sosiaalinen pääoma sitoo toisiinsa kansalaisia, jotka hyväksyvät toimintansa pohjaksi yhteisiä sääntöjä, käytänteitä ja instituutioita. He ovat valmiita sitoutumaan yhteisiksi koettuihin toimintatapoihin. Ihmiset löytävät helpommin keskinäistä ymmärrystä sellaisten ihmisten kanssa, joilla on samankaltaisia näkemyksiä kuin heillä itsellään. Jos sosiaalinen pääoma on heikkoa, on ryhmässä vaikea tavoittaa yksimielisyyttä. (Ks. Harisalo & Miettinen 2010, 18–20.) Sosiaalisella pääomalla on havaittu olevan myönteinen yhteys vaurauteen, terveyteen ja työttyväisyyteen sekä yhteiskunnan demokraattisen järjestelmän toimivuuteen (Kouvo 2010, 166).

Sosiaalisen pääoman käyttö on tiukasti yhteydessä yhteiskuntatieteelliseen keskusteluun, mutta viimeisten kymmenen vuoden aikana sen käyttö on laajentunut käsittämään monia arjen käytännön ilmiöitä. Pierre Bourdieu (1979) on jaotellut sosiaalisen pääoman yhtäältä ryhmään kuulumiseen ja sosiaaliseen verkostoon ja toisaalta ihmisten keskinäiseen tunnistamiseen ja tunnustamiseen. Tämä on tärkeä jaottelu myös keskusteltaessa ihmisten osallistumisesta. Kuuluvatko ihmiset johonkin ryhmään ja tulevatko he nähdyiksi? Verkoston laajuudesta on yksilölle tarvittaessa hyötyä, kun taas ihmisen tunnistaminen yhteisössä edellyttää, että tulee näkyväksi ”toisten silmissä” (Pulkinen 2002, 42). Tätä jaottelua

voidaan kutsua sekä henkilökohtaiseksi että yhteisölliseksi sosiaalisesti pääomaksi. Henkilökohtaista sosiaalista pääomaa edustavat henkilökohtaiset verkostot ja yhteisöllinen sosiaalinen pääoma puolestaan ilmaisee luottamusta instituutioihin, tuntemattomiin ihmisiin ja laajalle ulottuviin verkostoihin. (Kouvo 2010, 170.) Sosiaalisen pääoman avulla kiinnitetään huomiota sosiaalisiin siteisiin, joiden avulla elämästä tulee antoisaa (Putnam 2000, 19).

VASTAVUOROISUUDEN TUTKIMUS

Vastavuoroisuutta voidaan lähestyä tutkimuksellisesti erityisen hyvin koetun hyvinvoinnin avulla. Koetun hyvinvoinnin tutkimus on kansallisesti ja kansainvälisesti ajankohtaista. Se perustuu siihen näkemykseen, etteivät tiedot taloudellisesta hyvinvoinnista enää riitä, vaan kaivataan tietoa yksilöiden hyvinvointikokemuksista ja siitä, miten ihmiset omasta mielestään voivat ja mitä he tuntevat (Manninen 2011,4; Sauli 2011,38).

Sosiaalitieteissä on tehty paljon hyvinvointitutkimusta, joka tuottaa erityisesti yhteiskunnan palvelu- ja etuusjärjestelmää koskevaa tietoa, mutta vähemmän yksilön hyvinvointia ja subjektiivista näkökulmaa tavoitettavaa hyvinvoinnin tutkimusta. Tutkimuksessa tuodaan yhä useammin esiin hyvinvoinnin käsitteen moniulotteisuus sekä subjektiivisuus (ks. Williams & Popay 1999, 179–181; Vorananen 2001, 22–23; Moisio 2005, 6; Karvonen ym. 2008, 28; Moisio ym. 2008, 14; Saari 2009, 43; Törrönen 2010, 15–39) ja lisäksi nähdään, että henkilökohtaisesti koettuun hyvinvointiin vaikuttavat paljolti yksilölliset ominaisuudet, ihmissuhteet sekä vapaudet, oikeudet ja

turvallisuuden tunne (Hoffren 2010, 5). Hyvinvoinnin kokemukset vaihtelevat ulkoisten olosuhteiden samankaltaisuudesta huolimatta (Bardy 2009, 234). Ihmisiä ei voi pitää esimerkiksi köyhyyden perusteella homogeenisena ryhmänä, vaan heidän tilanteensa tarkastelu tulee tehdä hienosyisemmin ja analysoida myös sitä, mikä vaikutus ihmisten omilla tulkinnoilla heidän tilanteestaan on (ks. Niemelä 2009, 339).

Koetun hyvinvoinnin ja hyvinvointitutkimuksen kombinaatioilla voidaan tavoittaa entistä paremmin ihmisten hyvinvoinnin ja pahoinvoinnin kokemuksia ja eriarvoisuutta aiheuttavia tekijöitä (ks. Raijas 2011, 53). Tällainen tutkimus ei ole ongelmaton tai yksinkertaista, mutta näkisin, että se on välttämätöntä, jotta tavoitettaisiin paremmin ihmisten vastavuoroisuuden kokemukset ja voitaisiin tulkita monisyisesti yhteiskunnallista hyvinvointia ja myös eriarvoistumisketjua. Tällainen sosiaalityön tutkimus yhteiskunnallisten vuorovaikutussuhteiden ja hyvinvoinnin analysoimiseen suuntautuessaan tulee luonteeltaan yhä enemmän monitieteiseksi ja voi hyödyntää myös kansainvälisiä ja vertailevia tutkimusasetelmiä. Yhteiskunnallisesti ja inhimillisesti on tärkeää ymmärtää yhteiskunnallisen eriarvoisuuden merkityksiä ihmisten elämässä mutta myös sitä dynamiikkaa, joka aiheuttaa yhteiskunnallista turvattomuutta, levottomuutta ja pahoinvointia, sekä pyrkii vaikuttamaan siihen tutkitun – toivottavasti myös lisääntyvän pitkäaikaistutkimuksen – tiedon avulla. Sosiaalityön tutkimus voi ottaa entistä rohkeammin myös tällaisia askeleita, jotta voidaan vaikuttaa myös hyvinvointipalvelujärjestelmän kehittämiseen ihmisten omasta näkökulmasta käsin.

VIITE

¹ Puheenvuoro perustuu Helsingin yliopistossa 30.11.2011 pidettyyn professorin juhluluentoon.

KIRJALLISUUS

- Ahokas, Marja (2010) Ihmisten väliset suhteet. Teoksessa Eero Suoninen, Anna-Maija Pirttilä-Backman, Anja-Riitta Lahikainen & Ahokas, Marja (toim.) Arjen sosiaalipsykologia. Helsinki: WSOYpro, 141–183.
- Allardt, Erik (1976) Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Helsinki: WSOY.
- Azarian, Reza (2010) Social ties. Elements of a substantive conceptualization. *Acta Sociologica – Journal of the Nordic Sociological Association* 53 (4), 323–338.
- Bardy, Marjatta (2009) Hyvinvoinnin ulottuvuudet – perheen ja yhteiskunnan suhteissa. Teoksessa Johanna Lammi-Taskula, Sakari Karvonen & Salme Ahlström (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi 2009. Helsinki: Terveystyön ja hyvinvoinnin laitos, 226–242.
- Bauman, Zygmunt (1996) Postmodernin lumo. Tampere: Vastapaino.
- Becker, Lawrence C. (1986) Reciprocity. London: Routledge & Kegan Paul.
- Bourdieu, Pierre (1979) Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Coleman, James S. (1990) Foundations of Social Theory. Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Fetchenhauer, Detlef & Flache, Andreas & Buunk, Bram & Lindenberg, Siegwart (toim.) (2010) Solidarity and Prosocial Behavior. An Integration of Sociological and Psychological Perspectives. New York: Springer Science + Business Media.
- Giddens, Anthony (1994) Beyond left and right. The future of radical politics. Cornwall: Blackwell Publishers.
- Haavio-Mannila & Majamaa, Karoliina & Tanskanen, Antti & Hämäläinen, Hans & Karisto, Antti & Rotkirch, Anna & Roos, JP (2009) Sukupolvien ketju. Suuret ikäluokat ja sukupolvien välinen vuorovaikutus Suomessa. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 107. Helsinki: Kansaneläkelaitos.
- Harisalo, Risto & Miettinen, Ensio (2010) Luottamus. Pääomien pääoma. Tampere: Tampere University Press.
- Heidegger, Martin (2000) Oleminen ja aika. Tampere: Vastapaino.
- Hoffrén, Jukka (2010) Hyvinvoinnin mittaaminen vaatii uusia työkaluja. *Tieteessä tapahtuu* 6, 3–8.
- Hyypä, Markku T. (1993) Mielenviereys ja uupumus. Helsinki: Yliopistopaino.
- Julkunen, Raija (2006) Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- Jallinoja, Riitta (2008) Togetherness and Being Together – Family Configurations in the Making. Teoksessa Eric D. Widmer & Riitta Jallinoja (toim.) Beyond the Nuclear Family: Families in a Configurational Perspective. *Population, Family, and Society*, Volume 9. Bern: Peter Lang, 97–118.
- Jallinoja, Riitta (2009) Perhe yhdessä vapaa-aikana. Teoksessa Mirja Liikkanen (toim.) Suomalainen vapaa-aika. Arjen ilot ja valinnat. Helsinki: Gaudeamus, 49–77.
- Karvonen, Sakari & Moisio, Pasi & Simpura, Jussi & Heikkilä, Matti (2008) Suomalaisten muuttuvat elinolot. Teoksessa Pasi Moisio, Sakari Karvonen, Jussi Simpura & Matti Heikkilä (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2008. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, 28–37.
- Keizer, Kees & Lindenberg, Siegwart & Steg, Linda (2008) The Spreading of Disorder. *Science* 322 (5908), 1681–1685.

- Kouvo, Antti (2010) Luokat ja sosiaalinen pääoma. Teoksessa Jani Erola (toim.) Luokaton Suomi. Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa. Helsinki: Gaudeamus, 166–181.
- Laitinen, Arto & Pessi, Anne Birgitta (2010) Vaatiiko solidaarisuus auttamaan? Solidaarisuus suomalaisten auttamisteoissa ja -asenteissa. *Janus* 18 (4), 355–373.
- Lindenberg, Siegwart & Fetchenhauer, Detlev & Flache, Andreas & Buunk, Abraham P. (2006) Solidarity and Prosocial Behaviour: A Framing Approach. Teoksessa Detlev Fetchenhauer, Andreas Flache, Abraham P. Buunk & Siegwart Lindenberg (toim.) *Solidarity and Prosocial Behavior. An Integration of Sociological and Psychological Perspectives*. New York: Springer, 3–19.
- Lindenberg, Siegwart & Steg, Linda (2007) Normative, Gain and Hedonic Goal Frames Guiding Environmental Behaviour. *Journal of Social Issues* 63 (1), 117–137.
- Lindenberg, Siegwart & Fetchenhauer, Detlev & Flache, Andreas & Buunk, Bram (2010) Solidarity and Prosocial Behaviour: A Framing Approach. Teoksessa Detlev Fetchenhauer, Andreas Flache, Abraham P. Buunk & Siegwart Lindenberg (toim.) *Solidarity and Prosocial Behavior. An Integration of Sociological and Psychological Perspectives. Critical Issues in Social Justice*. New York: Springer.
- Manninen, Asta (2011) Tieto ja hyvinvointi – monta mittaria. *Kvartti 2*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- McCormic, Hugh (2009) Intergenerational Justice and the Non-reciprocity Problem. *Political Studies*, 57, 451–458.
- Moisio, Pasi (toim.) (2005) Lapsiperheiden taloudellisen tilanteen kehitys Suomessa 1990–2002. Raportteja 4. Helsinki: Stakes.
- Moisio, Pasi & Karvonen, Sakari & Simpura, Jussi & Heikkilä, Matti (2008) Johdanto. Teoksessa Pasi Moisio, Sakari Karvonen, Jussi Simpura & Matti Heikkilä (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2008*. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus, 14–25.
- Morrow, Virginia (1999) Conceptualising social capital in relation to the well-being of children and young people: a critical review. *The Sociological Review*, 744–765.
- Niemelä, Pauli (2009) Ihmisen toiminnallisuus ja hyvinvointi sosiaalityön teoreettisen ymmärryksen perustana. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola, & Tarja Pösö (toim.) *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: PS-Kustannus, 209–236.
- Niskanen, Sirkka (2006) Hermeneuttisen psykologian tieteenfilosofinen traditio. Teoksessa Juha Perttula & Timo Latomaa (toim.) *Kokemuksen tutkimus – Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen*. Helsinki: Dialogia Oy, 89–114.
- Ostrom, Elinor & Walker, James (toim.) (2003) *Trust and Reciprocity. Interdisciplinary Lessons from Experiment Research*. A Volume in the Russell Sage Foundation Series on Trust. New York: Russell Sage Foundation.
- Perttula, Juha (2006) Kokemus ja kokemuksen tutkimus: Fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria. Teoksessa Juha Perttula & Timo Latomaa (toim.) *Kokemuksen tutkimus – Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen*. Helsinki: Dialogia Oy, 115–162.
- Pulkkinen, Lea (2002) Mukavaa yhdessä. Sosiaalinen alkupääoma ja lapsen sosiaalinen kehitys. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Putnam, Robert D. & Leonardi, Robert & Nanetti, Raffaella Y. (1994) *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. New Jersey: Princeton University Press.
- Putnam, Robert D. (2000) *Bowling alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Raijas, Anu (2011) Hyvinvoinnin käsite ja mittaaminen – mistä ja miten tietoa? *Hyvinvointikatsaus* 1/2011, 53–57.
- Riihinen, Olavi (1984) Hyvinvointia koskevien käsitysten muutoksista toisen maailmansodan jälkeisenä aikana. Sosiaalipolitiikan laitos, tutkielmia N:o 47. Sosiaalityön vuosikirja 83. Eripainos julkaisusta. Helsinki: Helsingin yliopisto.

- Saari, Juho (2009) *Yksinäisten yhteiskunta*. Helsinki: WSOYpro.
- Sauli, Hannele (2011) Koettu hyvinvointi osaksi elinolotutkimusta. *Hyvinvointikatsaus* 1/2011, 38–41.
- Seikkula, Jaakko (1994) *Sosiaaliset verkostot – ammattiauttajan voimavara kriiseissä*. Tampere: Kirjayhtymä.
- Sennett, Richard (2003) *Respect in a World of Inequality*. New York: W.W.Norton & Company.
- Törrönen, Maritta (2003) *Lasten arki laitoksessa*. 2. painos. Helsinki: Helsinki University Press.
- Törrönen, Maritta (2010) *Lapsuuden elinolot ja hyvinvoinnin edellytykset*. Teoksessa Maritta Törrönen & Katariina Pärnä (toim.) *Voimaannuttavat suhteet perhekuntoutuksessa*. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliiton Lasten ja Nuorten Kuntoutussäätiö, 15–39.
- Törrönen, Maritta (2011) *Arjen timantit – Lapsiperheiden koettu hyvinvointi* (julkaisematon käsikirjoitus).
- Veenstra, René & Lindenberg, Siegwart & Munnikma, Anke & Dijkstra, Jan Cornelis (2010) *The Complex Relation Between Bullying, Victimization, Acceptance, and Rejection: Giving Special Attention to Status, Affection, and Sex Differences*. *Child Development* 81 (2), 510–516.
- Vornanen, Riitta (2001) *Lasten hyvinvointi*. Teoksessa Maritta Törrönen (toim.) *Lapsuuden hyvinvointi – yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro*. Helsinki: Pelastakaa Lapset, 20–39.
- Widmer, Eric D. & Castrén, Anna-Maija & Jallinoja, Riitta & Ketokivi, Kaisa (2008.) *Introduction*. Teoksessa Eric D. Widmer & Riitta Jallinoja (toim.) *Beyond the Nuclear Family: Families in a Configurational Perspective*. *Population, Family, and Society*, Volume 9. Bern: Peter Lang, 1–10.
- Williams, Fiona & Popay, Jennie (1999) *Balancing Polarities: Developing a new framework for welfare research*. Teoksessa Fiona Williams, Jennie Popay & Ann Oakley (toim.) *Welfare research: A critical review*. London: UCL Press.
- Yesilova, Katja (2009) *Ydinperheen politiikka*. Helsinki: Gaudeamus.